

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA

RETORIKUS KÉRDÉSFUNKCIÓK KRÚDY AZ ÚTITÁRS CÍMŰ KISREGÉNYÉBEN

1. Krúdy Gyula művészete sok szempontú megközelítést kínál. Herczeg Gyula a mondat-szerkesztési technikáját (1951), Kemény Gábor a képalkotását (1974, 1991, 1993), Pethő József pedig ismétlésalakzatait (2001, 2002) vizsgálta nagy alaposággal.

Engem Krúdy olvasása közben szövegei retorizáltsága fogott meg. Ennek egyik forrását kérdésalakzatai bőségében látom. Ezért Az útitárs című kisregényében ezt teszem vizsgálat tárgyává. Nemcsak kérdésalakzat-típusait akarom szöveggörnyezetükbe ágyazottan megállapítani, hanem azt is fel kívánom tární, hogy melyek a kérdésalakzatok nyelvi megformáltságából adódó stílustulajdonítási következtetések; mi módon részesei ezek a stílusértelemnek és ezáltal a szövegértelemnek; illetve mennyiben válnak stílárís-retorikai és szövegszervező erővé, és hogyan járulnak hozzá a jellegzetes krúdys atmoszféra megteremtéséhez.

2. A kérdésekkel kapcsolatban az ember feltevése szokásosan az, hogy a dialógus részeként szerepelnek. Kétségtelen, hogy az információt tudakoló, azaz valódi kérdés helye a párbeszéd, ám a nem felvilágosítást kérőé, vagyis a formális kérdésé nem kizárólag a dialógus, és éppen ez teszi alakzattá.

A kérdésalakzatok az elemzendő kisregényben – amely egy városban tartózkodás tragikus kalandjának elbeszélése – különösen a főhős gondolkodásával való jellem-ábrázolásnak, de más szereplők, illetve a környezet bemutatásának is feltűnően gyakori retorikus eszközei. Ezek között is domináns szerephez jut a stílisztikákban számon tartott **tűnődő kérdés**.

A kisregénybeli X. város halálhangulatot árasztó légkörét, lakóit eredeti módon nem kijelentő mondatok sorával mutatja be a szerző, hanem úgy, hogy mesélő hőse egy egész bekezdésen át tűnődő kérdések sorozatával medítál a baljósaltú városon:

Az ablakokból itt-ott gyertyavilág szüremlett ki, mintha jeladás volna, hogy még nem halt meg mindenki a városban. De mit csinálhatnak itt az élők? Könyveket olvasnak, mindig ugyanazon meséket mondogatják egymásnak, elrévülten, hátrafont karral üldögélnek, belebámulnak a semmibe, vagy liliputi terveiket koholják holnapra, mint gyermekek apró játékházikóik mellé felállítják a fenyőfácskákat...

Mi lehet itt benn az elcsendesedett házakban, hogy az emberek nem futnak ki sírva az utcákra, mintha akkor ébredtek volna tudtára annak, hogy nem érdemes élni?... Mi lehet az, ami az életet tartja az emberekben, hogy a magányos, bús téli estéket végigéljék, midőn az ablakokra ráfagy a hó, a sötétség a sírok setétje, az

ágy hasonlít a koporsóhoz, és csak fekszik az ember álomtalanul, fogát csikorgatva, mert egy téli álmát alvó légy pottyant a plafonról az orrára...? Mi lehet, ami kedvet ad a holnap céltalan megvárásához? Mi lesz holnap, szentmise, esküvő vagy halál, aminek a kedvéért érdemes végighánykódni a keserves, hosszú téli éjszakát, amelyben oly ritkán üt a toronyóra?

A szomorúság úgy keringett körülöttem, mint a varjak az imént a torony körül.

Az idézett első bekezdésben még valószínűsíti a beszélő a városi polgárok kisszerű, sztereotip cselekvéseit a kérdés–feleletben, a második bekezdésben viszont már szinte kísérteties tájra vezet a szerző az olvasót, és éppen a tűnődő kérdések révén a valóság és a látszat egybemosásával a városi atmoszféra álomszerűségét teremti meg. Az illúzióit vesztett narrátor miközben a halottnak tetsző kisvárost életben tartó erőket fürkészi, eközben a *Mi lehet* többszöri előismétlése révén gondolatrítmust eredményező ritmikus prózában szinte szónokol.

A kisregénynek az önmaga lelki változását feldolgozni nem tudó férfinőse látszólag hangos szavakkal, de mégis inkább magába mélyedve rágódik a tettein:

Szokatlan elégedetlenséget éreztem, mintha valami szégyenletes emlék tolult volna fel bennem. Arcul ütöttek tán valahol, setét kocsmai udvaron, vagy szennyes edényből leöntöttek egy örömház ablaka alatt? Mit tettem? – Ezentúl alig tartózkodtam a lakásomon. Szikrai úr azt hihette, hogy társasága nélkül nem élhetek. Kijelentette, hogy a vesémbé, a májamba, a hasamba lát, mert éles szeme van.

Vajon miért is nem utaztam el X.-ből?

Ezek az önmarcangoló kérdések a megszégyenülés, az önvád, tehát erős emóciók adekvát megjelenítői tűnődés formájában.

Bár a hős számára a templom a kalandkeresés színtere, furcsa mód mégis félelmet keltő színtér ez számára:

Mindenesetre távol helyezkedtem el a baljóslatú lyuktól.

Hát a szent oltárképek tán megvigasztaltak?

Sehol sem találtam egy barátságos arcra, amely várt volna, amely megnyugtatót volna. Másvilágiasan hideg szemű arcok nézegettek alá a falakról [...]

Az idézett részben a kérdés arról árukkodik, hogy a szoknyabolond férfi boldogtalan, nyugtalan lélek, ezért tűnődik a megvigasztalódás lehetőségén. A sok nőt vonzó vidéki Don Juan a gondolkodásmódjával lepleződik le a következő kérdésében is:

„Más városok – más leányok”, idézgettem magamban a német mondást. Vajon egyáltalában bünt fogok-e elkövetni? A leány saját bevallása szerint el van tőkélve mindenre.

Látható, hogy a szerelmi kalandor – egy Szindbád-szerű alak, a valódi és a képzeletbeli, azaz az emlékekben utazó – eszmélkedését árulja el tűnődő kérdésében egy pillanatra, de a következő mondatában már könnyelműen fel is menti magát a felelősség alól. Jól harmonizál az állandóan nők után vágyódó, de ugyanakkor őket megvető férfihős emlékező attitűdjével az önmagán csodálkozó következő kérdése is:

– *Hol járt, mióta van a városban?...*

Úgy hangzott ez, mint a haragszomrád játék kérdései és feleletei. Manapság is csodálkozom, hogy akkori céltalan kedvemben – amilyen üres lelkűek a férfiak a szerelmi délutánok után – hogyan volt kedvem szóba állni ezzel a tudatlan vidéki kisasszonnyal?

– *És barátnője? A fekete hölgy, hogy van?*

A kisregény utazója, aki az élet értelmét a kalandok sorában, a nők meghódításában látja, érthető módon a kalandok lehetőségét mérlegelve teszi fel önmagának a tűnődő kérdést:

Estére elfoglaltam szobámat a barátságos házban, de még nem pakoltam ki a táskáimat. Lássuk, érdemes-e hosszabb ideig a városban maradni?

Nyilvánvaló tehát, hogy a tűnődő kérdés olyankor használatos, amikor a beszélő a dolgokon töprengését önti szavakba:

Ennek az asszonynak olyan cipője volt, mint egy hercegnőnek. Hol varratta, hol szabatta ebben a városkában, ahol a nők bizonyára a karlsbadi boltból szerzik be szükségletüket? Karcsú és nagyreményű láb volt a cipőkbe bújtatva.

A szövegkörnyezetből kitűnik, hogy a kérdés megválaszolása a szövegszerkesztés szempontjából szükségtelen, hiszen a kérdés mint nem folytatásos szövegmondat ékelődik a tartalmilag összefüggő első és harmadik mondat közé. A beszélő mégis elidőzik ennél a gondolatnál, jelzi ezt a *hol?* kérdő névmás visszatérése tagmondatokat indító előismétlésként és a cipőkészítés folyamatának részletezése is (*varratta, szabatta*), nyilván mert a hős ellentmondásosnak ítéli a kisvárosi létformát és a hercegnői cipellőt.

Nemcsak ilyen periférikus probléma, mint a cipővarratás fogalmazódik meg tűnődésként, hanem az élet alapkérdése is:

A kisvárosi varázsló, aki tükörbe néz, századok óta hasonló álmokat lát a nők lelkében. Vajon miért is élünk, ha már nem tudunk újakat álmodni?

Egy kis szokás-barnás fejnek póksárga szeme villant rám hosszú pillák alól.

A hős az idézett általános alanyú kérdéssel egyetemes emberi dilemmát foglal szavakba, de csak egy pillanatra tűnődik el így, mert a szövegfolytatás jelzi: narrációjában jelentéktelen dolog eseménnyé válik: egy szemvillanás is jelentőségre tesz szert.

A nyomasztó halálhangulatot sejtető műbe érdekesen lopózik bele az egyetlen pajkos gondolattal eljátszogató töprengés egy férfi hajtincs kapcsán:

Hartvig úr a haját a füle mellől fésülte kopasz fejtetőjére. A szőkés hajszálak egymáshoz simultak. De mi történik, ha szél van?

Azonban keserű volt a szám íze, és borongós a kedvem, amikor vége volt a diskurzusnak.

Az idézett négy mondatban a beszélő hangulatváltozásai jól nyomon követhetők: az objektív látásmódot megjelenítő leírás utáni tréfálkozó hangulatot felváltja a mélabúval telítődő szubjektív elbeszélői kommentár.

Hogy látszólag felesleges kérdés is funkcióssá válhat, bizonyosság rá a kisregény következő részlete:

Mintha az esőcsatornán kúszott volna fel, mintha boszorkányok segítették volna papucsos lábait, és angyalok védelmeznék jobbról és balról.

Ki volt ez az öregasszony?

Valóság vagy a képzelet szüleménye?

Az ablaküveg a földön hevert villanó darabjaival. Az öregasszony ég és föld között himbálódzott, mintha be akarna jutni a szobába.

Ebben a részletben ezek a tűnődő jelleget sugalló kérdések az öregasszony személye iránti érdeklődés felkeltésének kiváló eszközei. Ezekre azért van szükség, mert ennek az alaknak a megjelenésével fordul tragédiába a történet.

Sajátos módon tárul fel a nőfaló férfi belső világa akkor, amikor az elcsábítandó lány állapotába helyezkedve szinte magában tanakodik dubitációnak ható kérdéssel:

Nem kell aggodalmaskodni azoknak a hajadonoknak, akiket kerítőnök mézes szava és macskakarma öltöztet e napra. De mit csináljon egy leányka, aki titkon, egyedül szánta el magát az elhatározó lépésre, s ideje van napokig gondolkozhatni cselekedete felett? Eszténa bizonyosan nyitott szemmel fekszik az éjszakában, s remeg, hogy anyja észreveszi álmatlanságát, a vetőkártya kibeszéli tervét, a leskelődő szem követi lépteit...

A következő szövegrészletben is a kérdés a férfihős gondolatait kivetítő technika eszköze:

Szellemek laknak a misemondó-ruha ráncai között, és a sötét padosorok alatt az örög guggol, aki elkapja a lábát annak, aki nem imádkozik. Vajon mi lehet a nagy

oltárkép mögött? Talán egy nagy bolthajtásos terem, ahol a szentek, képek és szobrok összejönnek, és mise után megbeszélik azt, amit tapasztaltak.

Miközben morfondírozás színezete van az idézett kérdésnek, mert a *vajon?* kérdőszó megerősíti a kérdés tűnődő jellegét, valójában a ratiocinatio kérdésalakzatának megfelelően a kérdést rögtön követi a válasz: *Talán egy nagy bolthajtásos terem...*

Máskor viszont a tűnődő és retorikai kérdés elválaszthatatlanságát érzékelheti az olvasó:

Nem vigasztalt meg, hogy most olcsó kiscipők keresik errefelé az utat a külváros havában. Minek mennek azok a lábak? Miért lobognak az új cipőszalagok? A félelem, a szorongás, amely most az én szívemet is markolássza, mint azét, aki ide igyekezik, egykor majd füst lesz, amely guggoló rézemberke alól jön ki papírgaland alakjában. Milyen céltalan az egész délutánom, amelyet ennek az ügynek szentelek!

Ebben a szövegrészben a befogadó a kérdéseket tagadó megállapításként ('Nem kellene, hogy lobogjanak az új cipőszalagok.') vagy tiltásként ('Ne lobogjanak az új cipőszalagok!') is értelmezheti, vagyis **retorikai kérdésként**, de sokkal inkább okot vagy célt fürkészőnek is, azaz tűnődő kérdésnek.

Interrogatio színezetű tűnődő kérdések sorába bújtatja Krúdy a hős találó önjellemzését is:

Csak céltalan életemre gondoltam, amely egér módjára bújt el most e kisvárosi lyukban. Vajon meddig élek még így, hogy a déli harangszó megváltásként hangzik fejem fölött, mert már vége van a nap felének? A szomorú, lovagló árnyak mikor maradoznak el fejem mellől? Miért nem vetek véget egy pisztolylövéssel a céltalan napoknak? Miért nem megyek ki a káposztáshordóból a villámfényes éjszakába? Az asszony rózsaszínű szemével nézett rám, mint egy rossz, álmatlan éjszaka emléke.

Egy alapján tiszta ember lelkivilága tárul itt fel mardosó gondolataival. A semmi produktívat létrehozni nem képes férfiban érezhetően a céltalanság érzése szüli az önfaggató tűnődést. A hős lelke mélyén noha rejtve megfogalmazódik az óhaj ('Bár csak elmaradoznának a fejem mellől a szomorú, lovagló árnyak!') és a tagadó formájú retorikai kérdésekbe burkolt következtetés ('Véget kellene vetnem egy pisztolylövéssel a céltalan napoknak.', 'Ki kellene mennem a káposztáshordóból a villámfényes éjszakába.'). ám az első kérdés *vajon?*-nal nyomósított tűnődő jellege hatására – amely a dezillúzió légkörében a merengő és önmaga tétlenségét elítélő, de ugyanakkor cselekvésre képtelen ember eszmélkedése – a záró két kérdésben is az okokon rágódás hangja erősebb a határozott állásfoglalásnál.

A következő belső monológ jellegű vallomásában az önmagát „szomorú, életunt utazó”-nak aposztrofáló melankolikus hős ellentmondásos lényé tárul fel:

De negyvenesztendőös voltam, még nem oly cinikus, mint egy fegyenc, sem oly romlott, mint egy éjszakai márkőr, de hülye sem, mint egy frakkos Dummer Augustz. Miért vagyok én ezen a helyen? Tisztaságban, csendben, úri visszavonultságban eltöltött életemnek az legyen a befejezése, hogy egy vidéki örömházban agyonverjenek, mint egy lócsiszárt? Ezért vetettem meg magamban az emberi hiúságokat, az ostoba beszélgetéseket, dobhangú lelkeket, kakaskukorékolásokat és üres szemeket; – ezért nem hordtam tollat a fővegem mellett, ezért viseltem szürke köpnyeget és hideg tekintetet – érző, szomorú szívét és bús gondolatokat, amelyek szinte naponta a földhöz vertek: – ezért, hogy egy téli délután kisvárosi kéjencek herbateaszagú tanyájáról nézzem a reménytelen havazást? Az életunság úgy fonogatott körül a pókhálójával, hogy már az sem érdekelt, hogy megérkezik-e pontos időre Eszténa.

Akkor éreztem, hogy öregember vagyok.

Láthatóan a tépelődő hős, az emlékeibe burkolózó úri figura – akinek mind az urak, mind a polgárok erkölcséről megvan a véleménye, látva az úri életforma ürességét, a polgári élet erényeket hazudó voltát – a *Miért vagyok én ezen a helyen?* kérdéssel jelzi felismerését: 'Nem kellene ezen a helyen lennem.'. Ez a retorikai kérdésként értelmezhető mondat tűnődő színezetet is hordoz. Bár a következő kérdésekre is áll az interrogatíóra jellemző átfordítás állítóból tagadóba és kérdésből felszólításba, illetve állításba ('Ne az legyen a befejezése tisztaságban, csendben, úri visszavonultságban eltöltött életemnek...'; 'Nem ezért vettem meg magamban az emberi hiúságokat...'), ugyanakkor tanúi vagyunk annak, hogy a hős maga is értetlenül áll saját jellemével szemben, és viselkedésének, cselekedetének mozgatórugóit szemrehányóan fürkészi. Láthatóan teljességgel a tűnődés uralkodik el rajta, mert most gondolkodik el Janus arcúságán és azon a tényen, hogy tiszta életét egy örömházban végezheti. De végül mégis az eddig megvetett emberi negatívumok eltörpülnek a jelenlegi érdeklődéshiányt eredményező életunsága mellett.

A kisregény talán legsajátosabb bekezdésében szembeötlő, hogy majdnem végig kérdések sorjáznak:

Nők! De jó volt elszakadni tőletek, vándorként tovalépegetni a vár alatt és a kiszabadult madár boldogságával énekelni.

– Hát mit akarsz, Eszténa? Elment az eszed, hogy be akarsz állni bukott nőnek? Hiszen többé nem ülhetsz előre a templom hajójában csak ott hátul lappanghatsz, ahol senki sem lát. Ráncok támadnak az arcodon, a lelked fehér inge összegyűrődik, a tested megismeri azt a fájdalmat, amely ízelítője az egyszer elkövetkező szülési fájdalomnak. Menj vissza, Eszténa, ártatlanul, szentképeid és babonáid közé; menj oda, ahol nagyra nyitott szemmel, forrástisztán nézegethatsz bele az élet folyójába és a vetőkártyába; menj vissza a zümmögő dalocskákhoz, a hangulatos estékhez, a régi házak játékos árnyékaihoz, az ágy alatt fadobozban alvó babáidhoz és a havas háztetőkön üldögélő verebekhez. Mit akarsz, Eszténa? Nem hallod a

szajhák rikoltását a pokolban, ahol őrjöngve járnak gonosz táncukat, midőn új lélek zuhan le közéjük, mint egy megszárnnyalt fecske? Nem látod az álomtalan éjszakák gunnyasztó manóit – szürke arcú, kenderhajú, tébolyodott szemű árnyait, akik a mai éjszakától kezdve beköltöznek igénytelen házikótokba? Nem hallo az arc nélküli pajzsos embert, a szorongó félelmet, amely megvasalt lábaival már nyomakodik felfelé a lépcsőn, és fegyverzetét felakasztja a kamarában? Nem hallo, hogy vijjog odakünn egy kis harang, amely születésed napján szólalt meg, és most félt, siránkozik, mert a halál árnyékába készülsz lépni? Nem félted a szemed az örömlányok borzadalmas tekintetétől, amely mindig úgy tapad az emberekre, mint a szájalom? Nem áll meg a szíved verése, hogy a hídon kell járnod, s odalent kígyók sziszegve hívnak a hullámokba?

Talán ezt, vagy ilyesmit kellett volna mondanom Eszténának, de nem jött hang számra, csak néztem a lányka újszerű frizuráját, mint valami gonosz glóriát, amely előre fejére rakódott.

Ebben a szövegrészletben az Eszténát közvetlenül megszólító forma miatt a *Hát mit akarsz, Eszténa?* kérdés valódinak hat, csak a következő bekezdés magyarázkodásából ébredünk rá, az előzőkben kizárólag a hős gondolatait ismertük meg, és ennek hatására ez az aggódó hangú kérdés alakzattá értékelődik át. A továbbiakban a különös zeneiséget rejtő, tagadó formájú előismétléses gondolatritmusban a retorikai kérdések sora állítóként értelmeződik: 'Hallanod kellene a szajhák rikoltását a pokolban.' stb., felerősítve a pokolbeli és az e világi szenvedések sorolásával a végtelen nagy bűnhődéssorozatot. A negyvenéves, önmagát (nyilván a sok megélt kaland miatt) már öregnek érző férfi tapasztalata látomásosan sejtető és ugyanakkor felrázó erejű meglátásait – amelyeket nyilván a megrontó bőrében való feszengés szül – retorikai kérdésekbe burkolja. Ezekben a két funkció: a megállapító mögött megbújó kérdő teszi egyetlen formában való összekapcsolódással stilárisan hatásossá a mondatokat és ezáltal retorizálttá magát a szöveget. Jellegzetesen krúdys prózaritmus jelenik meg ebben a retorikaikérdés-sorban, amelyben a változatlan alanyhoz változó tagadott állítványok kapcsolódnak, és ennek hatására a gondolatritmus szinte zenei mellérendeléses kompozíciót teremt. Erre szükség is van, mert a mondatok tartalmát a víziószerű asszociációk sokasága szinte szétfeszíti.

A szövegrészlet kérdései fiktiivék maradnak, hiszen nem hangzanak el, így felrázó erejük semmibe vész az elmélkedő férfi akarattalansága következtében, mert nem döbbsenhetik rá a fiatal lányt könnyelmű tetteire, legfeljebb a mesélő a tisztánlátása miatt nem tűnik teljesen negatív szereplőnek az olvasó szemében.

Hasonlóképp a következő tagadó kijelentés értékű retorikai kérdésben is lelepleződik az egyszerre kalandvágó és ugyanakkor enervált hős ambivalens természete:

De néha fel kell kelni is, mert az életünk üressé válik. Miért volna érdemesebb feltápázkodni, mint egy ártatlan leány csókjáért? Néha-néha eszembe jutott Eszténa, mint egy szorgalmas, jó gyermek, aki valahol a városban nyugodt, derűs

szívvel végzi az előkészületeket a nagy napra, amely a legemlékezetesebb a nők életében; bizonyosan egyetlenegy sem mulaszt el az imádságok közül, s nem ejti el az olvasó szemét.

Interrogációban fogalmazza meg a narrátor a városka nevével kapcsolatos határozott álláspontját:

Kis városka volt ez a Felvidéken, öles falakkal, zárdaablakkal, kályhákkal, amelyekből az esti tűz farkasszemet nézett az alvókkal. A gyertyák ellobogtak, és füstjük elszállott. Miért keresgéljük az emberek a vasárnapi mise térdeplői vagy a tűzoltómajális táncosnői között e történetnek hősnőit? X. Ez a városka neve...

Ez az állító formájú, de tagadó értelmű retorikai kérdés a leírást megszakítva hívja fel a figyelmet a város nevének felesleges tudakolására, alighanem ezzel jelezve: a történet bárhol megtörténhetett volna.

Az eddig idézettek mind a mesélő szavai, gondolatai voltak. A következő idézetben viszont más szereplő szájába adja az író a formális kérdést, és ráadásul nem is monológban, hanem párbeszédben. Eszténa, a hősnő tagadó értelmű retorikai kérdése hangzik így:

– Ma nem – suttopta. – Ma még nem, uram, hiszen nem is gyóntam, és meg sem áldoztam... ki tudja, hátha meghalok azután? Ne kívánja tőlem, hogy az Úr szent teste nélkül tegyek ilyen lépést.

A másik hősnő, Hartvigné száján ijedtében szalad ki a közhely számba menő retorikai kérdés fordulat:

*– Az istenért, megláthatnak itt együtt. Mit gondolnak az emberek?
– Lakója vagyok – feleltem, hogy megnyugtassam.*

A kisregény azon ritka kérdéseinek egyike a következő, amelyet nem a nőknőn me-rengés szül:

Rájöttem, hogy a papok élnek legtovább, akik borshordóikban hűsölnek, és összekulcsolt kézzel, nyugodtan nézik a kalendáriumi napok múlását.

El lehet gondolni egy ilyen meggondolt, nyugodt úriemberről, hogy szerelmes legyen?

Bolondság, mondanám, ha könyvben olvasnám.

De természetesen ez a kérdés–feleletbe áttűnő interrogatio is beleillik a hősnő gondolatkörébe, hiszen a szerelemmel kapcsolatos.

Ahogy Szindbád, Krúdy jellegzetes figurája, Az útitárs Pálfija is szerette a nők lábát nézegetni, így nem véletlen, hogy az első, amin szeme először megakad a lakás-

adó nője alakját mustrálva, az a lába. Ennek a nagy élvezettel való leírását kérdéssel vezeti be az elbeszélő, ún. **ratiocinációt** alkotva:

Egy égő húsvéti gyertya – aranybáránnyal díszítve – elfért volna a két térd között.

Honnan tudtam mindezt?

Az egyik cipőszár felett felcsúszott a kék zsinórra szegélyezett krémszínű szoknya, és amint szemközt ültem az asszonnyal, jól szemügyre vehettem sötét harisnyáit.

Az olvasóban a beszélő tehát nem hagy kétséget a kérdésfeltevessel, hanem rögtön maga meg is adja a választ. Kérdés–felelet alakzattal hívja fel a figyelmet egy futó kalandjának nő alakjára is a gondolataiban csak a nőekkel foglalkozó férfi szereplő:

Amíg a ködben csavarogtam, a házárnnyakat nézegettem, piros ablakokról szerettem volna kitalálni, hogy mi történik mögöttük – olykor egy-két gondolatfoszlányt szenteltem Olgának, akit délután szobámban találtam. Mi is volt rajta a fel-tűnő? Igen, olyan hevesen csókolt meg, mintha önmagát akarná bolondítani.

Ebben a szövegrészben az a sajátos, hogy a férfi az emlékezés rabjaként egy éjszakai utazáskor egy vadidegennek mesélve fontosnak tartja analizálni egyik flörtje nőalakjának csókját.

A ratiocinatio alakzata arra is alkalmas a műben, hogy vele a szerző a múltidézészt időtlenné tágítsa:

Miután én nem szóltam – hisz szomorú voltam –, letelepedett lábamhoz, és a földön guggolt hallgatva, engedelmesen, lélegzetvisszafojtva.

Meddig ültünk így?

Talán hét esztendő repült el felettünk, mint az elátkozottakon.

Láthatóan, a mélázó és bánatos hős szubjektív időérzékelése folytán nemcsak a konkrét térbeliségtől fosztja meg Krúdy a helységet az X. város megnevezéssel, de pontos időmegjelölés híján a belső idő révén elidőtlenít, meseivé varázsolva a történetet.

3. Kétirányú következtetés adódik elemzéséből. Az egyik általános: a kérdésalakzatok típusainak a megállapítására vonatkozik. Az útítárs című kisregény vizsgálata is megerősít abban meggyőződésben, hogy értelmetlen a kérdésalakzatok merev kategóriákba sorolása, hiszen a kérdések csak szövegkontextus függvényében értelmezhetők, típusuk is kizárólag szövegbe ágyazottságukban állapítható meg. Hiszen nemegyszer tanúi vagyunk annak, hogy a retorikai kérdés átértelmeződhet tűnődővé, illetve ratiocinációvá.

A másik következtetés Krúdy írásművészetére vonatkozik: sajátos stílusjegyek látom ebben az egyszerre impresszionista és szecessziós stílusú kisregényben a művész gyakori kérdéshalakzat-használatát. Ez teljes összhangban van a mű dezillúziót árasztó atmoszférájával, nemcsak a valóságban, hanem az álmokban, az emlékekben is utazás patetikus légkörével, a hős fanyar elégedetlenségével, állandóan elbizonytalanodó magatartásával, áléletével, a múltidézésben elmerülő figurájával, akit folyton a nők utáni sóvárgás tölt el, gondolatait csak a nők tettein való morfondírozás és az ártatlan lányok gesztusainak elemzése foglalja le. Ennek a múltba temetkező alaknak – akinek tetteit kizárólag az asszonyok meghódítása jelzi – az eszmélkedései öltenek testet az emlékképekhez tapadó tűnődő kérdéseiben, az önmagát vagy más számon kérő retorikai kérdéseiben, illetve monológot élénkítő kérdés–feleleteiben. Beszédes az álmodozó, ábrándozó jellegű kérdések hiánya, ez is a boldogtalan, életunt Krúdy-hős világát árulja el. Így lesz jelentésképző szerepük a kérdéshalakzatoknak. Krúdy egyéni stílust alkotó tehetsége tehát a kérdéshalakzatok révén teremtett retorizáltsággal is fokozza műve egyszerre lírai és balladai hangulatát.

Forrás

Krúdy Gyula 1978. *Pesti nőrabló*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest. 229–282.

Irodalom

Herczeg Gyula 1951. Mondatszerkezetek Krúdy stílusában. *Magyar Nyelvőr* 324–332, 420–425.

Kemény Gábor 1974. *Krúdy képkalkotása*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Kemény Gábor 1991. *Szindbád nyomában. Krúdy Gyula a kortársak között*. MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest.

Kemény Gábor 1993. *Képekbe menekülő élet*. Balassi Kiadó. Budapest.

Pethő József 2001. Szemantikai ismétlések a Szindbád útja a halálnál című Krúdy-novellában. *Magyar Nyelvőr* 465–477.

Pethő József 2002. A halmozás alakzatának néhány elméleti kérdése. *Magyar Nyelvőr* 417–436.